

IGOR GRDINA

SIMBOLI V REALNOSTI SLOVENSKO-AVSTRIJSKIH ODNOSOV

Tradicija, okoli katere se zbirajo pripadniki določenega naroda, se ne izraža samo skozi osebne in kolektivne predstave o sebi in drugih/drugem, temveč "govori" tudi v "jeziku" oziroma znakovnem sistemu simbolov. Če je semiološki "slovar" vsaj na prvi pogled transparenten, je "gramatika", ki povezuje njegove elemente, marsikdaj težko pojasnljiva, saj praviloma presega koordinate racionalnega mišljenja in njegove vzročno-posledične logike.

Simboli predstavljajo svojevrstno artikulacijo konsenza o bistvenih (tj. konstitutivnih) elementih imaginarija in idearija narodne zavesti. Segajo od lahko prepoznavnih alegorij in skoraj brez "interpretacijskega preostanka" razberljivih emblemov do pomen-sko polivalentnih slikovnih, "plastičnih", glasbenih in besednih šifer. Nikakor ne gre samo za insignije brez praktične (uporabne) vrednosti, temveč v nič manjši meri za pojave iz vsakdanjega življenja. Tudi posamezne osebnosti (junaki, t. i. veliki možje), mitološko-fantastični in legendarni liki, živali (zlasti endemske vrste in pasme), predmeti (še posebej slike in kipi, pa tudi "rekviziti" iz sfere ljudske oblačilne kulture), "areali" (t. i. sveti kraji; pogosto gre za romarska središča ali za prizorišča velikih bitk), geste (denimo pozdravi in plesi) ter interpretativni narativi (npr. o prelomnih zgodovinskih dogodkih) lahko dobijo za pripadnike tega ali onega naroda simbolno *identifikacijsko veljavo*. Ta more biti tako afirmativna kakor negacijska, saj je komaj mogoče najti človeško skupnost, ki bi se definirala samo na podlagi "pozitivnih" opredelitev. Sleherno določevanje lastnosti in razumevanj premore poleg težnje po združevanju tudi diferenciacijsko razsežnost.

Neredko so "pozitivni" simboli enega naroda v očeh pripadnikov drugega izrazito negativni. Prav to utegne potencirati nerazumevanje med sosedi. Posebej problematično je aprioristično vrednostno ocenjevanje simbolov drugega naroda, ki dejansko preprečuje njihovo razumevanje. Na ta način se tudi bistveno otežuje izkustvena recepcija "tujcev" oziroma njihovega imaginarija in idearija. Neempirična "vednost" o drugih/drugem odpira pot do klišeiziranih (stereotipiziranih) sodb o njihovih/njegovih intelektualnih (ne)zmožnostih. Posledica slednjih so najrazličnejši predsodki, ki so tako značilni za "pristne" medsosedske odnose (tako na ravni držav kot narodov, regij in posameznih krajev).

Simboli druge oziroma tuje skupnosti se velikokrat doživljajo kot izredno nevarna grožnja eksistenci lastnega duhovnega sveta, vendar je takšno razumevanje le redko zares utemeljeno. V 20. stoletju sta bili za Slovence povsem nesprijemljivi znamenji samo fašistični *liktorski snop* in nacistični *kljukasti križ*.¹ Ideologiji oziroma režima, ki sta si ju izbrala za svoj emblem, sta v alpsko-jadranskem prostoru gojila skrajno agresivne eliminacionistične rasne in etnično-nacionalne predstave. Najpopolneje sta jih izrazila nemški Führer Adolf Hitler in sekretar italijanske fašistične stranke Aldo Vidus-

1 Obema simboloma se je pridruževal tudi "rimski" oziroma hitlerjanski pozdrav z iztegnjeno desnico. Ta gesta se je razglašala za pristno italijansko/nemško znamenje. V Celju so se po okupaciji leta 1941 na javnih mestih npr. pojavili napisi: "Trittst du hier als Deutscher ein, soll dein Gruss Heil Hitler sein." Prim. A. Videčnik, *Celje moje mladosti*, Celje 2002, 116.

soni. Prvi je 26. aprila 1941 v Mariboru od svojih "nacionalnih tovarišev" zahteval, naj ozemlje, ki ga je po napadu na Jugoslavijo nameraval anektirati Tretji Reich, naredijo za nemško deželo² (s čimer je pravzaprav dramatično priznal, da takšna dotlej ni bila), drugi pa je 5. januarja 1942 grofu Cianu razlagal, kako je treba pobiti vse Slovence.³ Da ni šlo za kak posamični "besedni eksces" prenapetega skrajneža, temveč za uradno politiko italijanske države, je s svojim krvoločnim govorom v Gorici 31. julija 1942 potrdil sam duce fašizma Mussolini.⁴ Popolna raznaroditev ali celo fizično iztrebljenje Slovencev je bilo vsaj nekaj časa realna opcija za obe osrednji osni sili v Evropi. Prav zato njuna emblema v alpsko-jadranskem prostoru nista bila doživljana kot nevtralni znamenji dveh tujih držav, temveč kot pravcati alegorični podobi smrti. Ker sta *kljukasti križ* in *liktorski snop* pred 2. svetovno vojno vsaj do neke mere uspela postati simbola nemškega in italijanskega naroda – to je bila posledica dejstva, da sta nacistični in fašistični režim znala organizirati bučne množične manifestacije v podporo svoji politiki –, je njuno pojavljanje med Slovenci zmerom vzbujalo občutek ogroženosti od severnih oziroma zahodnih sosedov.⁵ Takšno razpoloženje je že pred 2. svetovno vojno (leta 1938) izrazila izjemno sugestivna "narodnoobrambna razglednica" Vlasta Kopača, ki je prikazovala Hitlerja in Mussolinija (upodobljena sta kot zlovešča okostnjaka; obdana sta z bajoneti in moderno vojaško tehniko), kako s svojimi pohlepniimi kremplji segata po Ljubljani, Mariboru, Trbovljah in Jesenicah.⁶ Zato ni čudno, da se je *kljukasti križ* tudi pozneje – po 2. svetovni vojni – pojavljal v vlogi "zaščitnega znamenja" protislovenskih sil v Avstriji. Še posebej aktualen je bil "na sončni strani Alp" ob sprejemu avstrijske "sedmojuljske zakonodaje" leta 1976, ki mu je sledilo ponesrečeno "štetje posebne vrste".⁷

Simboli narodne identitete, ki je zaradi pojavljanja na različnih sektorjih modernega življenja (umetnost, politika, gospodarstvo, "strukture vsakdanjosti") izjemno kompleksen pojav, praviloma niso izolirani: navezujejo se eden na drugega ter se tako medsebojno pojasnjujejo, utemeljujejo in dopolnjujejo v posameznikovem in kolektivnem imaginariju oziroma ideariju. Dejansko predstavljajo nekakšne oporne točke za "mrežo" predstav, ki konstituirajo narod kot relativno enotno duhovno skupnost. Ne glede na to, da v vseh zgodovinskih obdobjih nimajo enakega pomena, igrajo vlogo svojevrstne "Arhimedove točke" nacionalne mentalne kulture. Spreminjajo se denotacije in deloma tudi konotacije simbolov – kar je v zvezi z njihovo trenutno aktualizacijo –, toda relativna sta(bi)lnost emblematičnih znakov opozarja tudi na njihovo nadčasno dimenzijo.

2 Slovenska kronika XX. stoletja. 2. del (1941–1995), Ljubljana 1996, 12. Hitler je po zapisu v graškem časniku Tagespost 26. aprila 1941 v Mariboru dejal: "Machen Sie mir dieses Land deutsch, so deutsch, wie die übrige Steiermark." Da pri tem ni mislil samo na ozemlje nekdanje spodnje Štajerske, dokazuje nemška izselitev Slovencev iz t. i. Brežiškega trikotnika, ki je v času habsburške monarhije deloma pripadal Kranjski.

3 Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1948, 296.

4 T. Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945 I. Država v državi, Ljubljana 1985, 424, 425.

5 Podobno nelagodje, kot sta ga na Slovenskem izz(i)vala kljukasti križ in liktorski snop, je v Avstriji vzbujala komunistična rdeča zvezda – čeprav ta ideološki simbol ni bil znamenje, pod katerim bi se odvijalo raznarodovanje prebivalcev alpske republike.

6 Prim. A. Suppan, Karikatura kot vir modernih stereotipov: (nemški) Avstrijci–Slovenci, v: F. Mayrhofer-Gründbüchel, M. Polzer (ur.), Avstrija–Slovenija. Preteklost in sedanjost, LjubljanaCelovec 2002, 67 (slikovna priloga št. 9).

7 Prim. karikaturu Milana Mavra z naslovom Manjšina na rešetu v dnevniku Delo z dne 31. marca 1976 (tudi v A. Suppan, n. d., 69).

Jezik, knežji kamen in vojvodski prestol

Med vsemi emblematičnimi znamenji slovenstva je jezik zagotovo najstarejši. Že marsikateremu srednjeveškemu piscu se je zdel mnogo več kot samo komunikacijsko sredstvo. Otokar iz Geule pri verzificiranem opisu umeščanja Majnharda II. Goriško-Tirolskega na Gosposvetskem polju⁸ koroškega vojvodo npr. sinonimno imenuje "der windische herre".⁹ Jezik, v katerem je bil deželni gospod ustoličen, je imel potentakem veliko označevalno-identifikacijsko moč. Dejansko je bil eden od emblemov Majnhardove oblasti.¹⁰ Unrestovo poimenovanje Koroške za "ain rehts Windisch Landt"¹¹ (ob koncu 15. stoletja) in poudarjanje Veita Welzerja (iz leta 1523), da je "koroška nadvojvodina, obdana s svojimi krajinami, markami in sosednjimi deželami (confines), prišla od davnine iz tujega in ne nemškega naroda",¹² dokazujeta trdoživost zavesti o pomembnosti slovenskega elementa za zgodovino prostora severno od Karavank. Slednja ni izginila niti po ugasnitvi ustoličevalnega obreda leta 1414.¹³ Učena kultura poznega srednjega in zgodnjega novega veka je verno ohranjala starodavno tradicijo.

V protestantskem 16. stoletju se je slovenski jezik uveljavil kot glavni povezovalni dejavnik velike večine prebivalstva v alpsko-jadranskem prostoru. Nemudoma je postal tudi temelj tedaj zamišljene naddeželne institucije – "prave cerkve božje slovenskega jezika" (Primož Trubar jo prvič omenja leta 1555¹⁴). Ta sicer ni mogla zares zaživeti, vendar je skupni jezik, ki naj bi določil njene meje, obstal in se poslej kontinuirano razvijal skozi čas.

S sovpadom srednjeveškega "lingvističnega" identifikacijskega emblema pri umeščanju koroškega vojvode in novodobnega idiomatskega znaka slovenskega naroda je bila historiografiji "na sončni strani Alp" dana svojevrstna *rdeča nit*. Kontinuiteta v času in obseg v prostoru sta bila v njej najjasneje opredeljena prav z jezikom. Ko je ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja prišlo do "nacionalne parcelacije" zgodovine v Srednji Evropi, je prav idiom ustoličevanja odločilno prispeval k najčvrstejši navezavi karantansko-koroškega kompleksa na slovenski imaginarij. "Duh narodov", o katerem so glasno govorili predromantiki in romantiki, se je najbolj nesporno utelešal v samosvojem jeziku.

Vztrajno zapostavljanje slovenščine s strani najrazličnejših oblastnih organov v habsburški monarhiji, avstrijski republiki in Tretjem Reichu ter nenehni pritisk na njene govorce sta le-te samo še dodatno utrjevala v prepričanju, da je njihova podoba nacionalne zgodovine veren odraz stvarnosti. Historiografija je preteklost pogosto razumevala kot nenehen boj med narodi (ne samo v 19. in 20. stoletju). Doktrina socialnega darvinizma, ki se je v Srednji Evropi močno razbohotila zlasti po zaslugi sugestivnega

8 B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, (dalje: B. Grafenauer, Ustoličevanje), 83. Otokarjevo poročilo izvira z začetka 14. stoletja. Kot "der windische herre" je koroški vojvoda označen v 19.910. verzu Avstrijske rimane kronike.

9 B. Grafenauer, Ustoličevanje, 86.

10 Takšna vloga slovenščine je izpričana že v 1. polovici 13. stoletja; leta 1227 je koroški vojvoda Bernhard Spanheimski pozdravil viteškega pesnika Ulricha Lichtensteinskega v slovenščini. Prim. J. Pogačnik (ur.), Srednjeveško slovstvo. Izbrano delo, Ljubljana 1972, 281; 320.

11 J. Pogačnik (ur.), n. d., 299. Unrest je to oznako zapisal v svoji Koroški kroniki.

12 B. Grafenauer, Karantanski temelji koroške vojvodine, Zgodovinski časopis 31, 1977, 136.

13 Prim. B. Grafenauer, Gottbert Moro, Die Kärntner Chronik des Paracelsus /.../. Wilhelm Neumann, Michel Gothard Christalnick /.../. Wilhelm Neumann, Wirklichkeit und Idee des 'windischen' Erzherzogtums Kärnten /.../, Zgodovinski časopis 15/1961, 219–223 (gre za oceno naštetih del).

14 Prim. M. Vidic (ur.), Ilustrirana zgodovina Slovencev, Ljubljana 1999, 26.

graškega univerzitetnega profesorja Ludwiga Gumpłowicza,¹⁵ je takšnim nazorom dajala tudi teoretični okvir. Ko je med 2. svetovno vojno prišlo do kulminacije spopada med Germani in Slovani – toda o njem se je v Berlinu, na Dunaju in v Gradcu mnogo govorilo že v letih 1914–1918! –, so nacisti kar najbolj energično udarili po slovenskem jeziku. V kratkem času so na spodnjem Štajerskem, v Mežiški dolini, na Gorenjskem in v Posavju omejili njegovo javno rabo na minimum, uničili pa so tudi okoli 2,500.000 knjig.¹⁶ V trgovinah so se nemudoma pojavili napisi: "Hier wird deutsch gesprochen."¹⁷ Na ta način so poskušali hitlerjanci radikalno spremeniti kulturno podobo okupiranih ozemelj. Slovenščina je bila zanje simbol vsega, kar so hoteli zanikati. Zato v jezikovni politiki tod niso popuščali vse do konca vojne. Edino v Ljubljani, na Dolenjskem in na Primorskem, ki so jih Nemci okupirali šele po kapitulaciji Italije, je bila slovenščina tolerirana. Ponekod (zlasti na Goriškem in Tržaškem) so se nacisti do določene mere celo vrnili k jezikovni politiki iz časov habsburške monarhije, da bi tako oslabilili italijanske pozicije, saj so resno računali na razširitev svoje oblasti do obal Jadranskega morja.

Jezik je tudi po 2. svetovni vojni ostal najpomembnejši slovenski simbol. Nikoli ni dobil docela "funkcionalne" vloge – vendar ne samo po volji svojih govorcev. Nemško-avstrijske politične sile, ki so v (19. in) 20. stoletju odločilno vplivale na oblikovanje podobe uradne Koroške, so bile slovenščini vse prej kot naklonjene. Niso je štejele za polnovredno in enakopravno komunikacijsko sredstvo v južnem delu dežele (kjer so njeni govorniki avtohtono prebivalstvo). Takšnemu položaju se je približala samo za kratek čas, v letih 1945–1958. Ko pa je t. i. Wedenigov odlok ukinil obvezno dvojezično šolstvo, ki se je uvedlo v obdobju britanskih okupacijskih oblasti po koncu 2. svetovne vojne, je bila slovenščina spet – kakor pred letom 1938 – samo idiom manjšine. Imela je sicer določene pravice v javnem življenju (napredek v primerjavi s stanjem pred 2. svetovno vojno je bil očiten), vendar so jo mnogi nemško govoreči Korošci odkrito zavračali¹⁸ ali pa so jo doživljali kot komunikacijsko sredstvo, ki ga sama logika sodobnega življenja potiska ob stran. Asimilacijske težnje naj bi bile celo po razlagah nekaterih znanstvenikov kratko malo pogojene z modernizacijo.¹⁹ Toda to je sila problematična teorija z zelo daljnosežnimi politično-sociološkimi implikacijami. Če bi obveljala, bi bilo treba tudi vse nasilne asimilatorje – vključno z najradikalnejšimi nacionalsocialističnimi raznarodovalci – šteti za energične pospeševalce modernizacijskih družbenih procesov. A slednjih si brez humanizacijsko-emancipacijske tendence vendarle ni mogoče predstavljati.

Slabšanje položaja slovenščine na Koroškem po letu 1958 in neizpolnjevanje 7. člena *Pogodbe o vnovični vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije* (1955) v zvezni deželi Štajerski je brez dvoma izhajalo iz zavedanja, da v primeru tega jezika ne gre samo za komunikacijsko sredstvo, temveč tudi za narodni simbol. Nastajajoči nemško govoreči "Nation Österreich", ki se je poskušal prostorsko definirati z mejami

15 Prim. W. M. Johnston, *Austrijski duh. Intelektualna i društvena povijest 1848–1938*, Zagreb 1993, 335–338.

16 Slovenska kronika XX. stoletja. 2. del, 13.

17 A. Videčnik, n. d., 116. Nacisti so tako samo nadaljevali politiko nemškonacionalnih krogov iz časa pred 1. svetovno vojno, ki so v mestu ob Savinji na vse mogoče načine ovirali javno rabo slovenščine. Slednja se ni smela pojavljati niti na izveskih, ki so viseli nad mestnimi pločniki (celjska občina je namreč do leta 1918 imela nemško politično večino).

18 Zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu jim je pomenila "hud strup"; prim. fotografijo z nekega zborovanja koroškega Heimatdiensta v Zgodovini Slovencev, Ljubljana 1979, 942.

19 Prim. A. Suppan, n. d., 70.

alpske republike, zato ni vodil posebej senzibilne lingvistične politike. Če bi njegovi pripadniki slovenščino doživljali zgolj kot instrument oziroma orodje medčloveškega sporazumevanja, ki v prvi vrsti služi intenziviranju materialne in duhovne izmenjave s sosedi, bi oblasti zlasti na Koroškem in Štajerskem najverjetneje pospeševale seznanjanje kar najširših plasti prebivalstva z njo. Še zlasti zato, ker se je Jugoslavija po letu 1948 sprva obotavljivo, potem pa vse odločneje distancirala od vzhodnega bloka in avstrijska meja z njo v 2. polovici 20. stoletja ni več predstavljala "železne zavesa". Južno od saintgermainске meje je bil odnos do idioma mejašev na severu po opustitvi najhujše ideološke ihte (v smislu slovansko-komunističnega "bratstva") docela "pragmatičen": nemščina, ki po 2. svetovni vojni zagotovo ni več uživala statusa svetovnega jezika, se je zaradi svoje "mikroprostorske"/regionalne uporabnosti precej na široko počela v osnovnih in srednjih šolah.

Slovenščino so potemkaj v vlogi narodnega simbola doživljali ne samo ljudje, katerih materinščina je, temveč tudi drugi (nemško govoreči Avstrijci, Italijani v Furlaniji-Juljski krajini, Srbi, Hrvati). "Finis Jugoslaviae" se je – ne po naključju – začel jasno nakazovati ob znamenitem ljubljanskem "sojenju četverici" v srbohrvaščini leta 1988. Poskus arogantne demonstracije moči in ponižanja domačega jezika je v "deželi na sončni strani Alp" brez dvoma olajšal vzpostavitev vsenarodnega demokratizacijskega konsenza. Do soglasja o potrebi ustanovitve lastne države je bil potem le še korak. Teza lorda Macaulaya, da vsaka svoboda govori s svojim jezikom, je tako dobila še eno potrditev.

Zavedanje simbolne vloge slovenščine pa v 20. stoletju ni bilo navezano samo na oblastne institucije. Prisotno je bilo tudi v "strukturah vsakdanjosti" in v "znanstveni pragmatiki". Slednja neredko igra vlogo nekakšnega ideološkega mostu med uradno in neuradno sfero modernega življenja. Jasno znamenje za to so nenehne težave z dvojezičnimi javnimi napisi in šolstvom v južnem delu zvezne dežele Koroške. Spektakularno nasprotovanje tablam z nemškimi in slovenskimi krajevnimi imeni – vključno z njihovim odstranjevanjem – predstavlja pomenljivo gesto. Eden od avtohtonih narodov, ki živi na Koroškem, je s tem iz javnega prostora odrinjen v privatnost. Tudi poskus ustvaritve fantomskega vindišarskega ljudstva s samosvojim jezikom, ki je močno zaposloval politično eksponirane koroške deželne zgodovinarje (zlasti Martina Wutetja), je simptomatičen. Če bi se takšna ideološko obremenjena videnja stvarnosti uveljavila, bi bili Slovenci enkrat za vselej odrinjeni v prostor južno od Karavank. Dejstvo, da je oznaka "Windische" v času nacizma *postala*, v 2. avstrijski republiki pa *ostala* ime popisne kategorije pri ljudskih štetjih, opozarja tudi na "diahrono" dimenzijo njenega pojavljanja. Z njeno pomočjo bi utegnili priti do popolne "deslovenizacije" karantansko-koroške srednjeveške zgodovine, ki bi vsekakor pomenila interpretativno nasilje nad dejanskostjo. Nobenega dvoma ni, da je projiciranje novoveških etnično-nacionalnih pojmovanj v čas pred letom 1500 (ali celo pred letom 1000) anahronistično,²⁰ toda na drugi strani je tudi zanikanje sleherne kontinuitete med milenijem "davnih dedov" in sodobnostjo nevzdržno. Nепretrganost izročila v sferah ljudske kulture, ki je dokazljiva v okvirih folkloristike in lingvistike, je dovolj jasno opozorilo, da so se stare identitete samo transformirale v nove, niso pa izginile. Novoveška stvarnost se nikakor ni oblikovala v praznem prostoru brez sleherne tradicije. To vsekakor velja tudi za (južno) Koroško.

Z jezikom je v slovenskem nacionalnem imaginariju kar najtesneje povezan položaj karantansko-koroških srednjeveških simbolov – knežjega kamna in vojvodskega pre-

20 Prim. P. Štih, Nacionalizacija zgodovine in nastanek sovražnih predstav o sosedi. Slovensko-nemški (avstrijski) primer, v: F. Mayrhofer-Gründbühl, M. Polzer (ur.), n. d., 35–46.

stola. Ustoličevalni obred na Gosposvetskem polju, ki je bil po sodbi široko razgledanega humanista Eneja Silvija Piccolomija edinstven,²¹ ni ne v 19. stoletju ne poprejš pritegoval pozornosti samo zato, ker je na neki način evociral "družbeno pogodbo" med deželnim oblastnikom in ljudstvom, temveč tudi zaradi vloge slovenščine v njem. Slednja je bila konstitutivni (integralni) del rituala, ki ga ni bilo mogoče ne pogrešati ne nadomestiti (npr. z nemščino). Ker odločujoči dejavniki novoveške Koroške tega jezika niso šteli za bistveni element identitete dežele in njegove rabe niso pospeševali, je bilo doživljanje knežjega kamna in vojvodskega prestola kot slovenskih znamenj po mišljenjskih standardih 19. in začetka 20. stoletja še toliko bolj logično. Sugestivni verzi Antona Aškercer so oba simbola trdno vključili v kompleks "stare pravde" pesnikovega naroda.²² Uporaba slovenščine je bila pač najbolj nesporno znamenje pripadnosti slovenstvu. (Zanikanje kontinuitete njenega razvoja od alpske slovanščine zgodnjega srednjega veka do modernega nacionalnega jezika je bilo doslej – kljub posameznim poskusom – za znanstveno lingvistiko pretrd oreh!)

Doživljanje srednjeveškega ustoličevalnega obreda najvišjega koroškega deželnega oblastnika kot slovenskega posebej jasno dokazuje "nacionalna atributizacija" vojvodskega prestola v začetku 20. stoletja. Starodavni viri v zvezi z njim namreč ne poročajo o kakršnih koli simbolnih manifestacijah v smislu družbene pogodbe. Tudi kar zadeva uporabo jezika na njem sedečih oseb, nam ni znano nič določenega. Toda dejstvo, da so ob spominskih počastitvah 500. obletnice poslednjega umeščenja koroškega vojvode, ki so se jih leta 1914 lotili Slovenci, Nemci demonstrativno opazili vojvodski prestol, je opozarjalo na njihovo razumevanje tega simbola kot tujega.²³ Jasneje bi svoje duhovne odtujenosti od njegove tradicije ne mogli pokazati. Kamniti simboli karantansko-koroškega srednjega veka so očitno že pred 1. svetovno vojno veljali za slovenske.

V času dramatičnih mejnih sporov po koncu 1. svetovne vojne se je kot glavni emblema slovenstva na Koroškem prikazoval predvsem vojvodski prestol.²⁴ Knežji kamen, ki je bil odstranjen s svojega mesta pri Krnskem gradu, že zaradi svoje "skritosti" v celovškem muzeju ni mogel igrati podobno izpostavljene vloge. Šele v operi Rista Savina *Gospodsvetski sen*, ki je bila v osrednjem ljubljanskem hramu boginje Talije premierno uprizorjena 1. decembra 1923, torej natanko na 5. obletnico nastanka Kraljevine SHS, sta bila "enakopravno" evocirana oba ključna simbola koroške vojvodine.²⁵ Pozneje se je južno od Karavank vse bolj poudarjal pomen knežjega kamna, ki je bil po vseh relevantnih zgodovinskih virih (od t. i. vrivka v Švabsko zrcalo dalje)²⁶ povezan z obredno uporabo slovenskega jezika. Še zlasti je prišel ta simbol do izraza na slikah, ki so hotele na historično kar najbolj veren način upodobiti ustoličevanje koroških vojvod. Tako je tik pred 2. svetovno vojno nastala monumentalna podoba Gojmirja Antona Kosa *Umestitev na Gosposvetskem polju*,²⁷ na večer 20. stoletja pa historični cikel

21 B. Grafenauer, *Ustoličevanje*, 129.

22 Prim. balado Knežji kamen (1888) iz ciklusa *Stara pravda*, v: A. Aškerc, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1946, 133–137. Da je pesnik evociral tudi vojvodski prestol, dokazuje njegovo navajanje napisa, ki ga je Urban Jarnik "prebral" na njem, namreč PRAVDO BRANY VDOVE.

23 Ljubljanski časnik *Dan* je 6. julija 1914 zaplankanje vojvodskega prestola komentiral s sarkastičnim posmehom: "Ker so koroški Nemci sami zabiti – so mislili, da mora biti tudi vojvodski prestol zabit."

24 Prim. karikaturu na naslovnici *Kurenta* z dne 25. februarja 1919.

25 Prim. S. Samec, *Operne zgodbe*. Vodnik po domačem in tujem opernem svetu, Ljubljana 1978, 164, 165.

26 Prim. B. Grafenauer, *Ustoličevanje*, 74 in dalje. Namigi na ustoličevalni obred pa se najdejo že v starejših virih.

27 Ta Kosova slika je bila uporabljena tudi za zaščitni ovitek obsežne *Zgodovine Slovencev*, ki je izšla v Ljubljani leta 1979.

Kiara Meška, ki v svojem opusu prav tako tematizira srednjeveški "obred, ki mu ni para na svetu",²⁸

Na podlagi vsega tega je mogoče reči, da kljub velikemu zgodovinskemu prelomu, ki je slovenski prostor zaznamoval v času 2. svetovne vojne, pri recepciji simbolne vsebine knežjega kamna (in nekoliko manj izrazito vojvodskega prestola) ni prišlo do večjih sprememb. Zavest o dobi "davnih dedov" in prvobitni svobodi je bila vseskozi "opredmetena" s kamnitimi pričami karantansko-koroške preteklosti.

Zato tudi ni čudno, da je po državni osamosvojitvi Slovenije prišlo do upodobitve knežjega kamna na njenih začasnih bankovcih (pa tudi na ovitkih reprezentativnih historiografskih edicij²⁹). S tem se je hotelo opozoriti na zgodovinske korenine naroda. Vendar je takšno ravnanje sprožilo hudo reakcijo v nekaterih krogih uradne Koroške, ki so se začeli v 2. polovici 20. stoletja čutiti za izključne "lastnike" tega simbola.³⁰ Kakor smo videli, (nemški) oblastniki v Celovcu še leta 1914 niso bili zainteresirani za afirmacijo kamnitih prič srednjeveške slave dežele ob Dravi. Značilno pa se zdi, da je tudi Bogo Grafenauer, ki je v svojih številnih delih odločno zagovarjal kontinuiteto slovenske zgodovine od Karantanije do sodobnosti, nasprotoval "uporabi" knežjega kamna na začasnih slovenskih bankovcih. Izjavo v tem smislu je dal celo za avstrijsko televizijo. Vendar takšno njegovo ravnanje ni izhajalo iz spremembe mišljenja, temveč preprosto iz dejstva, da je knežji kamen sedaj zunaj meja Slovenije.³¹ Vodilni ljubljanski medievist pač ni zbolel za "friedjungovskim kompleksom", ki je srednjeevropskim historikom tako pogosto narekoval interpretacijo preteklosti v skladu s političnimi potrebami sodobnosti... Grafenauerjeva uničujoča kritika tistih koroških historiografov, ki so si s "konstruiranjem" vindišarske teorije in podobnih parazanstvenih ekstravaganc prizadevali iz starejše in novejše zgodovine svoje dežele izgnati slovenski element (ali pa ga minimizirati na raven poznosrednjeveške plemiške "ideologije"), je ostala nedotaknjena.

Razgreta "pravda" okoli knežjega kamna (in vojvodskega prestola) je z uvedbo pravih slovenskih bankovcev potihnila, vendar ni bila končana. Predstave o zgodovini so, preprosto povedano, realna moč sleherne sedanjosti, saj so vsebovane v današnjih identitetah. Nihče tudi ne more pričakovati, da se bo katera koli skupnost preprosto odpovedala svojemu razumevanju preteklosti (ki je nedvomno konstitutivni element njene (samo)zavesti). Veliki prelomi v življenju narodov ne vodijo avtomatsko do novih simbolnih znamenj (ali do sprememb v njihovi recepciji). To se je v slovenskem duhovnem prostoru pokazalo na primeru jezika, knežjega kamna in vojvodskega prestola: ne leta 1918 (razpad habsburške monarhije), ne 1920 (koroški plebiscit), ne v obdobju 1941–1945 (2. svetovna vojna), ne 1991 (državna osamosvojitve Slovenije) ni prišlo do omembe vredne spremembe v odnosu do njih.

Poleg tega pa se je treba zavedati, da pomenske in identifikacijske polivalentnosti simbolov ni mogoče eliminirati z nobeno znanostjo ali vedo. Z zgodovinsko, ki ni nikoli "replika" preteklosti, temveč njena interpretacija, še najmanj. Ljudje, ki pripadajo različnim kulturam, simbolnih znamenj nikoli ne bodo doživljali enako. Toda pri tem ne gre izgubiti izpred oči misli, da ne preteklost ne njene razlage ne morejo zares določiti prihodnosti.

28 I. Grdina, *Vladarji, lakaji, bohemi*, Ljubljana 2001, 35, 36.

29 Glej npr. *Ilustrirano zgodovino Slovencev*, Ljubljana 1999.

30 Prim. M. Pammer, *Podoba Avstrije v Sloveniji*, v: F. Mayrhofer-Gründbühel, M. Polzer (ur.), n. d., 146, 147.

31 D. Mihelič, *Bogo Grafenauer – utrinki iz življenja in dela*, v: *Grafenauerjev zbornik*, Ljubljana 1996, 33 (opomba št. 68).

Zastave, himne, grbi

Zastava, himna in grb so brez dvoma najmarkantnejši emblemi sleherne države/dežele. Predstavljajo tako rekoč njeno "osebno" izkaznico in ji zagotavljajo simbolno razvidnost širom sveta.

V slovensko-avstrijskih odnosih so najresnejši problem predstavljale zastave. Grbi in himne so bili manj izpostavljeni, čeprav bi prav tako lahko postali vir hudega nesporazuma. Kajti če (nekateri) Korošci doživljajo upodobitve knežjega kamna južno od Karavank kot nezaslišano poseganje "tuje sile" v njihovo deželo, potem se morejo tudi posamezni prebivalci Republike Slovenije počutiti skrajno nelagodno ob uporabi staroavstrijskega koroškega deželnega grba (in zastave) ali ob prepevanju štajerske himne, ki prav tako izhaja iz časov habsburške monarhije. Omenjena simbolna znamenja namreč "posegajo" v prostor na obeh straneh saintgermainске meje (koroški grb in prapor v Mežiško dolino in na Jezersko, štajerska himna pa do Save!). Dogajanja med 2. svetovno vojno, ko so bili deli Slovenije v upravnem smislu priključeni Štajerski oziroma Koroški, so pokazala, da gre pri tem za realno, ne pa namišljeno grožnjo.

Mnogi avstrijski Nemci svojim južnim sosedom razen jezika niso priznavali nobene drugega znamenja. Celó njihovo zastavo, ki je leta 1848 nastala na podlagi barv kranjskega deželnega grba, so nenehno poskušali omalovaževati. Josip Vošnjak tako poroča v svojih *Spominih*, da so Nemci in renegati odločno nasprotovali izobešanju belo-modro-rdečih praporov (poleg imperialnih črno-žoltnih in avstrijskih belo-rdečih) v počastitev cesarja Franca Jožefa. Šef generalštaba avstro-ogrskih oboroženih sil, oholi generalpolkovnik Friedrich grof Beck-Rzikowsky, je kranjske oziroma slovenske zastave celo označil za "demonstrativne cape"³² – čeprav je njihove barve določal odlok cesarja Ferdinanda Dobrotljivega.

Zadnjič se je spor okoli deželnih oziroma nacionalnih barv razplamtel v času 1. svetovne vojne. Skrajni nemškonacionalni krogi so hoteli kranjski zastavi odvzeti rdečo barvo, ker se jim je zdela preveč (pan)slovanska. Za to se je zavzemal celo deželni predsednik Theodor baron Schwarz, ki je med 1. svetovno vojno nekoč na poslopje svojega urada izzivalno izobesil samo prapor wilhelmskega cesarstva.³³ Da je bil na isti "valovni dolžini" tudi vplivni general Krauss iz štaba jugozahodne armadne skupine, spriči njegove nemškonacionalne opredelitve ni nič čudnega.³⁴ Nekateré institucije, ki so se čutile zavezane *sveti germanski stvari* – npr. ljubljanska Filharmonična družba –, pa so tedaj prisegale na zlato-modro-rdečo deželno zastavo.³⁵ Odločujoči faktorji dvojne monarhije dolgo niso hoteli poseči v kranjske zdrahe, kar pomeni, da niso bili pripravljeni braniti lastnih določb, če so bile le-te v prid Slovincem. Deželnemu glavarju Ivanu Šušteršiču se je npr. princ Hohenlohe čudil, da ima sredi vojne vihre čas za tako nepomembne skrbi.³⁶ Nazadnje je bila dunajska vlada prisiljena zavrniti revizionistične zahteve nemških nacionalistov in je kot kranjske deželne barve potrdila tiste, ki jih je določal že odlok cesarja Ferdinanda.³⁷

Druga svetovna vojna, ki je bila v mnogočem nadaljevanje prve – oziroma točneje povedano: *klice* zanjó gre iskati v slabo sklenjenem miru leta 1919 –, je na dnevni red ponovno postavila vprašanje slovenske zastave (to je bilo nekaj časa akutno tudi v

32 J. Vošnjak, *Spomini*, Ljubljana 1982, 477.

33 Dnevnik Evgena Lampeta, 2. in 28. junij 1916; hrani Nadškofjski arhiv v Ljubljani.

34 Dnevnik Evgena Lampeta, 8. avgust 1916.

35 Dnevnik Evgena Lampeta, 8. julij 1916.

36 Dnevnik Evgena Lampeta, 28. junij 1916.

37 Prim. Dnevnik Evgena Lampeta, 29. avgust 1916.

jugoslovanski kraljevini, saj je šestojanuarska diktatura kralja Aleksandra Karadjordjevića prepovedala rabo "plemenskih simbolov"). Vsi trije okupatorji slovenskih pokrajin – Nemci, Italijani in Madžari – so leta 1941 poskušali belo-modro-rdeči prapor popolnoma izločiti iz javnega in zasebnega življenja. Vendar je ta narodni emblem doživel veliko afirmacijo med uporom proti agresorjem, pa tudi politične sile, ki so iskale "modus vivendi" s tujimi upravitelji, se mu niso bile pripravljene odpovedati. Ko se je bojna sreča po kapitulaciji Italije očitno prevesila v korist protifašistične koalicije, so nacisti južno od meje, ki so jo začrtali leta 1941, dopustili omejeno uporabo slovenskih nacionalnih/kranjskih barv oziroma zastave. S tem so hoteli nakazati, da nadaljujejo politiko nekdanje habsburške monarhije. V duhu takšne usmeritve se je tudi akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani tedaj prvič smela uradno poimenovati kot slovenska. Vendar je nespremenjeni režim na Gorenjskem, Štajerskem, na Koroškem in v Posavju dokazoval, da pri tem ni šlo za globlje premike v politiki okupatorja, temveč zgolj za njegovo pragmatično popuščanje v "časih sile".

Cvetovi, listi, spomeniki, osebnosti in konji

Poleg najobičajnejših/najpogostejših oziroma "standardiziranih" državnih in narodnih simbolov so se – še zlasti poudarjeno ob zaostritvah (nemško)avstrijsko-slovenskih "nevarnih razmerij" – pojavljali tudi docela "neformalni". Zanje je značilno, da so bili praviloma aktualni krajši čas, njihova zgodovina pa je ostala skoraj povsem nepreučena.

V obdobju deklaracijskega gibanja (1917/1918) se je nasprotje med (avstrijskimi) Nemci in Slovenci simbolno kazalo kot spopad hrastovega in lipovega lista (prvega je spremljal želod, drugega pa cvet).³⁸ Obe drevesi naj bi karakterizirali značilni lastnosti sosednjih narodov: samozavestni ponos na eni ter mehkobo in milino na drugi strani. Lipa je bila doživljana kot slovenski simbol tudi v zborovski pesmi; globoko občuteni kompoziciji na besedili z rodoljubno tendenco sta ji posvetila Davorin Jenko in Josip Ipavec.³⁹ Tu in tam se je kot slovenski simbol ob koncu 1. svetovne vojne pojavljal še zimzelen, kar je pomenilo navezavo na čas boja za puntarsko "staro pravdo" v 15. in 16. stoletju.⁴⁰ Lipov list se je kot slovenski simbol "vrnil" v času razpadanja Jugoslavije.

V karikaturi so se pojavile tudi personificirane upodobitve posameznih narodov. Temeljile so na stereotipnih predstavah o lastnostih njegovih pripadnikov. Kot tipska upodobitev Slovence se je najpogosteje pojavljal s samim seboj neznansko nezadovoljni Kranjski Janez (suh možakar v gorenjski narodni noši).

Nemec oziroma Avstrijec se je južno od saintgermainске meje v karikaturi precej spreminjal:⁴¹ največkrat je bil zelo debel in brkat nadutež v značilno alpskih (štajersko-koroških) oblačilih (s skoraj "obligatnim" klobukom in gojzarji).⁴² Njegova rejenost je opozarjala na privilegiranost in blagostanje, ki ju je užival v habsburški monarhiji.

38 Glej propagandno razglednico s Krekovo in Koroščevo podobo v knjigi J. Švajncerja *Slovenska vojska 1918–1919*, Ljubljana 1990, slikovna priloga med stranema 80 in 81. Hrastov list z želodom se je kot nemški simbol posebej pogosto pojavljal v slovenskih karikaturah ob koncu 1. svetovne vojne (prim. satirično-humoristični list *Kurent*).

39 Tu mislimo seveda na Jenkov zbor *Lipa zelenela* je in na Ipavčevo pesem *Lipi*. Obe sta (bili) med slovenskimi vokalnimi sestavi zelo priljubljeni.

40 Glej J. Švajncera, n. d., slikovna priloga med stranema 80 in 81. Zimzelen je bil znamenje slovenskih kmečkih upornikov v 16. stoletju.

41 Pred 1. svetovno vojno je v slovenski karikaturi kot personifikacija Nemca nastopal Prusak s "pikačo" – "poročnik Piefke".

42 Verjetno najdebelejši Nemec je bil na Slovenskem upodobljen v *Kurentu* 30. januarja 1919 (str. 15).

Edino na prelomu let 1918 in 1919 je bil tu in tam upodobljen kot močno shujšan siromak.⁴³ Kakšnega značilnega imena ni dobil.

Sredi 20. stoletja je prišlo do opazne spremembe: severni sosed postane na Slovenskem razpoznaven po vojaški uniformi in hitlerjanskem *kljukastem križu*. Posamezni protislovenski ekscesi, ki so bili na Koroškem po 2. svetovni vojni kar pogosti (odstranjevanje dvojezičnih krajevnih napisov, razstreljevanje spomenikov, ki so bili postavljeni v čast borcev proti nacizmu), so vplivali na to, da se je *svastika* južno od Karavank tudi pozneje večkrat pojavila kot znamenje Avstrijca. Še zlasti to velja za leto 1976, ko je prišlo do sprejema "sedmojuljske zakonodaje" in "štetja posebne vrste".⁴⁴

Na večer drugega krščanskega milenija stopi na Slovenskem v ospredje nekoliko prenovljena tradicionalna podoba prebivalca alpske republike: sedaj je samozavestni in oblastni brkač, ki je bil znan že v časih cesarske Avstrije, oblečen v tirolske kratke hlače – še vedno pa je prav ostudno debel.⁴⁵ V nobenem primeru ni videti kdovekako dobrodušno bitje. Avstrijsko neizpolnjevanje 7. člena t. i. državne pogodbe (v primeru Slovencev, ki živijo na ozemlju zvezne dežele Štajerske) je ob hkratnem gorečem zavze-manju koroške deželne in dunajske zvezne vlade za pravice ostankov avtohtone nemške jezikovne skupnosti južno od saintgermainske meje puščalo zelo neugoden vtis (še zlasti zato, ker alpska republika ni definirana kot nemška nacionalna država). Približevanje nekdanji tipični podobi severnega sosesa je jasno znamenje, da se v nekaterih krogih poraja občutek obnavljanja "že videnega". Rojstvo "Nation Österreich" na posameznih sektorjih življenja v avstrijsko-slovenske odnose očitno ni prineslo tako globokih sprememb, kakor jih je npr. v (elitni) kulturi...

Za razliko od Avstrijca je bila alpska republika praviloma upodabljana kot ženska. Na propagandnih plakatih za koroški plebiscit je nastopala kot postarana zapeljivka oziroma zvodnica (z želodom v laseh),⁴⁶ po 2. svetovni vojni pa kot nedolžna deklica, ki ne ve čisto dobro, kakšen je svet (njena neodvisnost in nevtralnost sta zgolj igrači).⁴⁷ Slovenija v karikaturi praviloma nastopa kot otrok ali brhka mladenka.⁴⁸ Njena lepota je znamenje neizkušnosti.

Posamezne osebnosti, ki so odigrale veliko vlogo v slovenski oziroma (nemško)avstrijski zgodovini, so prav tako dobile določen simbolno-identifikacijski pomen. V času po razsulu cesarske Avstrije je germanski pritisk na Slovence v karikaturi poosebljal starosvetni cesar Franc Jožef: slikar Hinko Smrekar ga je zaradi nemajhnega deleža pri izbruhu "velike vojne" 1. decembra 1918 – ob nastanku jugoslovanske kraljevine – na naslovnici *Kurenta* pahnil kar v hudičev kotel sredi pekla.⁴⁹ Na predvečer 2. svetovne vojne in med njo je vlogo nekdanjega monarha seveda prevzel Adolf Hitler.

Na drugi strani je nekatere Avstrijce hudo zmotilo postavljanje spomenikov generalu Rudolfu Maistru v Sloveniji. Njegov lik naj bi sploh ne bil primeren za počastitve v

43 Prim. karikaturu Hinka Smrekarja v humorističnem listu *Kurent* z dne 1. novembra 1918, 75. Ena zadnjih takšnih karikatur – njen avtor je Maksim Gaspari – je bila objavljena na naslovnici *Kurenta* 15. marca 1919: takrat so Slovenci upali, da bo ameriška komisija zarisala mejo med Avstrijo in Jugoslavijo severno od Beljaka, Celovca in Maribora.

44 Tudi ostrejši namigi na avstrijsko nacionalsocialistično "hipoteko" tedaj niso izostali; Bine Rogelj je v *Delu* 13. marca 1976 (str. 3) objavil karikaturu, ki je kot abakus zveznega kanclerja Kreiskega prikazovala Hitlerjeve brčice.

45 Prim. tednik *Mladina* z dne 18. junija 1996; karikatura je dosegljiva tudi v: A. Suppan, n. d., 71.

46 Prim. A. Suppan, n. d., 65.

47 Prim. A. Suppan, n. d., 68.

48 Prim. A. Suppan, n. d., 64.

49 Družbo mu delajo grof Stürgkh, ogrski ministrski predsednik Tisza, nemški cesar Viljem II., feldmaršal Hindenburg in veliki admiral Tirpitz.

(post)modernem času! Bivši prvi sekretar avstrijskega veleposlaništva v Ljubljani Martin Pammer je nelagodje določenih krogov v alpski republiki povzel v retorično vprašanje: "Kakšen smisel torej ima, če nekdanjega cesarsko-kraljevega majorja in jugoslovanskega kraljevskega generala Rudolfa Maistra razglašajo za 'rešitelja severne meje', ga pompozno slavijo in njemu na čast leta 1999 /.../ postavijo v glavnem mestu konjeniški spomenik, če vemo, da je pač pri 'sosedih' na severu, v tem primeru vsaj na Štajerskem, oseba Rudolfa Maistra zelo sporna, če ga že ne obravnavajo kot zločinca."⁵⁰ Diplomatski predstavnik dunajske vlade prav tako sodi, da v sedanjosti verjetno ni več aktualno gojenje "kulta partizanov" – vendar pripominja, da je takšno ravnanje razumljivo spričo slovenskega mita o "izgubi življenjskega prostora" na Koroškem.⁵¹ Obenem opozarja tudi na problem skupne dediščine iz časov habsburške monarhije ter pri tem našteva lipicance in posamezne integrativne ("binacionalne") osebnosti (Janeza Puha, Huga Wolfa in Hermana Potočnika).⁵² Te osebnosti sicer ne morejo biti nacionalnointegrativni junaki, njihova navzočnost v zavesti različnih narodov pa lahko vzbudi medsebojno razumevanje med sosedi. Pammerjeva vsesplošna kritika "etiketiranja" s pridevnikom "slovenski", ki je integralni del njegovega elaborata o podobni alpske republike južno od Karavank, je dovolj neprizanesljiva.⁵³ Ker prihaja izpod peresa glasnika uradnih stališč dunajske vlade, njeno sporočilo nima samo značaja osebnega mnenja.⁵⁴ Vsekakor je mogoče reči, da je avstrijski diplomat na prehodu iz 2. v 3. milenij po vsej širini odprl vprašanje o "mednarodni" vlogi osebnosti, ki so zaradi svoje simbolne vloge več kot samo "kadavri zgodovine". Slednji so z njegovo intervencijo brez dvoma dobili novo dimenzijo oziroma problemsko polje.

Toda Pammerjeve misli in formulacije na Slovenskem ne morejo vzbuditi simpatije. Še manj lahko služijo intenziviranju in poglobitvi medsosedskega dialoga oziroma razumevanja. S simboli je pač treba ravnati izredno senzibilno, saj se dotikajo najbolj občutljivejših vprašanj identitete (zlasti koherence identifikacijskih (samo)predstav narodne skupnosti). Uporaba značilne nemškoavstrijske terminologije, ki je bila zelo domača tudi nacionalsocializmu ("življenjski prostor"), za obravnavo odnosa Slovencev do Koroške preprosto ni primerna. Tudi historično ni niti malo upravičena, saj južno od Karavank ni bila razširjena. Perfidno imputiranje nemškonacionalnega/hitlerjanskega besednjaka Slovincem opozarja na revizionistični poskus zlorabe zgodovine. Prav tako se je treba zavedati, da so nemški okupatorji leta 1941 južno od saintgermainске meje rušili nacionalne spomenike, ki jih jugoslovanski komunistični režim po letu 1945 ni (vedno) postavil na novo. Med obeležja, nad katerimi so se znesli hitlerjanci, je bilo še posebej pomembno tisto, ki je bilo postavljeno v čast Maistrovemu soborcu Franju Malgaju.⁵⁵ Odkrivanje spomenikov možem, ki so odigrali ključno vlogo pri začrtovanju slovenske severne meje ob koncu 1. svetovne vojne, potemtakem ni znamenje kakega nacionalističnega delirija ali nekooperativnosti. Pomeni zgolj popravo davno prizadejanih krivic.

50 M. Pammer, n. d., 148. V citirani izjavi manjka bistveni podatek, da je bil Rudolf Maister za generala imenovan s strani slovenskega Narodnega sveta v Mariboru.

51 M. Pammer, n. d., 148.

52 M. Pammer, n. d., 147. Priimek skladatelja Huga Wolfa je avtor kar dvakrat napisal narobe – z dvema f. To opozarja na njegovo skrajno pomanjkljivo seznanjenost z zapletenimi problemi, ki se porajajo v zvezi z znamenitim glasbenikom.

53 M. Pammer, n. d., 147.

54 Takšen status Pammerjevega elaborata še poudarja dejstvo, da je bil objavljen v zborniku, ki ga je (so)uredil avstrijski veleposlanik v Sloveniji.

55 Spomenik Franju Malgaju je bil po letu 1945 obnovljen najbrž zato, ker je Prežihov Voranc v romanu Požganica zarisal njegov lik s precejšnjo simpatijo.

Na drugi strani Hugo Wolf kljub slovenskemu rodu (po materini in očetovi strani) ter pripadnosti nemški kulturi ne more odigrati povezovalne vloge med sosedama ob saintgermainski meji. Njegov divji nacionalni ekskluzivizem in dejstvo, da so ga hitlerjanci med 2. svetovno vojno slavili kot reprezentanta germanske umetnosti (nekaj časa se je govorilo celo o preimenovanju Slovenj Gradca v Hugo-Wolf-Stadt),⁵⁶ pač ne vzpodbujata duha sodelovanja in plemenite kulturne izmenjave med ljudmi z različnimi identitetami. Tudi omalovažujoče razглаšanje spominskih počastitev partizanskih borcev proti Tretjemu Reichu v Sloveniji za "kult" ne pospešuje prizadevanj za skupno evropsko prihodnost v vzhodnoalpskem prostoru.⁵⁷

Vsekakor je treba ugotoviti, da okoli leta 2000 začeta avstrijsko-slovenska razprava o simbolih vseh vrst, ki jo je iniciral uslužbenec dunajskega zveznega ministrstva za zunanje zadeve, ni izšla iz znanstvene sfere. Njeno izhodišče je spriču hudo poenostavljenega obravnavanja zgodovine zelo problematično. Težko se je znebiti vtisa, da v določeni meri ne oživlja friedjungovske paradigme znanosti, ki služi aktualnim političnim potrebam. Postavljanje – in na drugi strani podiranje – javnih spomenikov "velikim osebnostim" je preveč "intimna" zadeva posamezne narodne skupnosti, da bi kdor koli "od zunaj" mogel posegati vanjo brez poznavanja vseh relevantnih okoliščin.⁵⁸ Iz tega se lahko rodijo samo novi nespোরazumi. Prav tako se ne da enostransko določati "integrativnih" junakov in skupne dediščine.⁵⁹ Do soglasja o njej tudi ne more priti, če se "opremljanje" določene osebnosti (ali celo živali – npr. lipicancev)⁶⁰ z eno nacionalno oznako odpravlja kot navadno "etiketiranje", medtem ko se opredeljevanje z drugo šteje za bolj ali manj samoumevno atribuiranje.⁶¹ Imaginariji različnih narodov so pač posledica različnosti njihovih zgodovinskih izkušenj. O tem govori tudi "jezik" njihovih simbolov. Za debato o teh "stvarih" oziroma vprašanjih je treba imeti veliko znanja in še več posluha. Kljub precejšnji vednosti nam obojega še zelo primanjkuje. Tako na slovenski kot na avstrijski strani.

56 V tem smislu je bila še posebej značilna otvoritev Wolfovega muzeja v njegovi rojstni hiši 25. septembra 1943, ki je bila obeležena z nacistično ikonografijo. Za informacije v zvezi z Wolfom se zahvaljujem prof. dr. Primožu Kuretu.

57 Ne gre pozabljati, da je spomin na slovenske borce proti nacizmu počastila tudi uradna Avstrija, ki ji gotovo ni mogoče očitati gojenja kakšnega partizanskega "kulta".

58 Samo mislimo si lahko, kakšen vihar bi izzval Avstrijec na Madžarskem, ki bi – denimo – izrazil dvom o primernosti katerega od Petőfijevih spomenikov zato, ker je pesnik v letu 1848 klical, naj revolucionarji obesijo kralje – se pravi na Dunaju gospodujoče Habsburžane.

59 Ljudje, ki so bili – kakor družina Huga Wolfa – germanizirani v času odkritega nemškonacionalnega pritiska na Slovence, preprosto ne morejo postati "junaki" medsosedske integracije. Asimilacija zagotovo ne predstavlja primera enakopravnega sodelovanja in izmenjave kulturnih dobrin, temveč je rezultat uspešno izpeljanega podrejanja in popolne dominacije enega duhovnega prostora nad drugim.

60 "Realije" iz sveta flore in favne so nasploh zelo hvaležne identifikacijske oznake (npr. kanadski javorov list), čeprav ne gre vselej za endemske vrste na območju določenega naroda. V slovenski karikaturi so Avstrijci npr. prepoznavni tudi po planiki (prim. karikaturu Marka Kočevarja na 1. strani Dela z dne 14. oktobra 1996). Zaradi "identifikacije" določene države s to ali ono živalsko vrsto še ni mogoče trditi, da gre za monopolno etiketiranje.

61 Prim. M. Pammer, n. d., 147. Vprašanje lipicancev in knežjega kamna je v nekem smislu zrcalno: v obeh primerih gre za "stvar", ki je po izvoru jasno locirana na eno oziroma drugo stran avstrijsko-slovenske državne meje, vendar je povezana z zgodovinsko izkušnjo ljudi severno in južno od nje. Zato je različno obravnavanje enega in drugega simbolnega "kompleksa" znamenje pristranskosti.